

Др Немања Ј. Радуловић

ПОЛАРНО БРАТСТВО (LA FRATERNITÉ POLAIRE) У БЕОГРАДУ¹

Поларно братство било је окултно друштво које је деловало у међуратном Паризу. Према неким претпоставкама и штурим подацима у билтену који су издавали, имали су огранак у Београду, што није могло бити потврђено. У овом раду на основу ширег материјала, укључујући и архивску грађу, потврђујемо постојање београдске групе. У њој су била активна и нека важна имена српског културног живота тог периода.

Кључне речи: окултизам, културна историја.

1. Ко су Поларници? Године 1929. у Паризу се појавила књига под насловом *Asia mysteriosa*, потписана не мање мистериозним именом *Zam Bhotiva*, која је свету објавила следећу вест. На тибетанским Хималајима, тачније у Агартти, тајном иницијацијском центру, налази се братство мудраца натприродних моћи, који утичу на светска збивања и руководе развојем човечанства. Њихова неприступачност само је делимична, јер их је могуће контактирати путем особеног метода названог Пророчиште астралне силе (*L'Oracle de Force Astrale*). Тим путем својим представницима у Европи послали су налог да оснују, тачније обнове Поларно братство (или Братство Поларника) чија је дужност да спречи дејство црних сила и недаће које се надвијају над човечанством, те да усмере људе у правцу братства и истине. С том мисијом појавила се књига, за којом је званично почела да делује и група (мада су неки са методом и идејама изгледа били упознати и пре 1929). У овој књизи, потом у гласнику друштва, као и у две књиге објављене тридесетих година (Тими, Жеро) које су говориле о организацији, налазе се верзије званичне повести о пореклу.²

¹ У истраживању ове теме на различите начине су ми помогли: Биљана Цинцар Костић и Владимир Радовановић (Музеј СПЦ); John Patrick Deveney; Michele Olzi. Свима најсрдачније захваљујем.

² Историјат и учења друштва које дајемо у првом делу текста синтеза су података из грађе: ВНОТІВА 2012 (енглески превод, са предговором Колама Хејворда, 7–36); FILLE – ODIN 1935 (1967); ТИММУ 1934: 159–181; GEYRAUD 1938: 57–66; GEYRAUD 1953: 125; као и доступни

Према њој, године 1908. извесни Марио Фиј (према француском читању; Филе према италијанском), из италијанско-француске породице, тад у тинејџерском узрасту, срео је у Бањаји (Витербо, у близини Рима, покрајина Лацио) испосника познатог као отац Јулијан. Овај је Фију поверио папире с аритметичким методом – *Пророчишће аспиралне силе* – као путоказ ако га задеси нека невоља. Младић је и заборавио на њих, док их десет година касније у једном кризном тренутку није извукао и испробао. На постављено питање заиста је добио одговор који је долазио директно од тибетанских мудраца. Било је прекасно да уживо сретне оца Јулијана; овај је већ напустио Италију, где је боравио привремено, због окајавања греха и вратио се у свој хималајски дом. Пријатељ ког је срео у Египту наговорио га је да поставља и друга питања, а потом су прешли у Париз где су почели да упознају људе са овим окултним методом. Сама повест карактеристична је за легитимизације окултних друштава, а није тешко препознати ни неке топосе езотеризма и књижевности (мудри испосник, пронађени рукопис). Марио Фиј је, међутим, заиста постојао; његов сарадник звао се Чезаре Акомани и управо он стоји иза псеудонима *Zam Bhotiva*. О њима не знамо много, чак ни тачне датуме рођења и смрти; интересовали су се за музику: Фиј је и компоновао, а Акомани је објавио књигу о магији и певању. Братство Поларника које је основано 1930. односно, према њиховом саопштењу, обновљено из древности, привукло је одмах *crème* париског окултизма. Да је Акомани успео да привуче људе, говори већ то што су за књигу приложена три предговора. Њихови су аутори: новинар и писац Фернан Дивоар; песник и драматург Морис Магр; оријенталиста, специјалиста за тантризам Жан Маркес-Ривијер. Сва тројица били су истакнути окултисти и прикључили су се Поларницима. Четврти предговор написао је Рене Генон. У почетку веома заинтересован за ново друштво, које се позивало на неке од његових идеја,³ Генон се брзо разочарао, незадовољан одговорима Пророчишта, повукао предговор и напао групу у часопису *Изидин вео*. Знамо да су чланови били још неке истакнуте личности окултног миљеа: Жан Дорсен (право име Жан Труффо), Жана Канидо, Вивијан ди Мас, Виктор Бланшар, Анри Меслен де Шампињи (бискуп неогностичке цркве под именом Тау Хармонијус), надреалиста Жан Силвијус, мартиниста Жан Шабозо (син познатог мартинисте Огистена Шабозоа), грофица Мирјам Пижол-Мира, као и мање познати Рене Оден, Фернанда Гињар, Лидија Мартен. Са методом су били упознати и италијански окултисти Артуро Регини и Јулијус Евола; изгледа да је контакте са њима имао и Ото Ран (есесовац, аутор две књиге о катарима), као и Марија Нагловска (ауторка књига о сексуалној магији и вођа групе *Злајна стирела* посвећене таквој пракси). Међу именима чланова помиње се и принц камбоџанске краљевске куће. Поларници су тврдили да им се после смрти, преко меди-

бројеви билтена друштва (за 1933, 1938 и 1939 г.). Од секундарне литературе упућујемо на: INTROVIGNE 2003: 97–99; ГАЛТЪЕ 2012: 318–320; GODWIN 1996: 87–92.

³ Објавио је и чланак о иницијацијским центрима у броју за март 1931.

јума Грејс Кук, јавио и Артур Конан Дојл, за живота активни пропагатор спиритизма. Кук се после одвојила од Поларника и основала посебну енглеску групу Ложа Белог орла, која делује и данас.

Поларници нису били скривени: они су свету објављивали своју мисију. Били су и формално регистровани 1933. са Виктором Бланшаром као председником. Зна се да им је адреса била Авенија Жино 36 (Монмартр, у близини Цркве Светог срца). Постојала је и *La vie polaire. Partie consacrée aux groupes de la Fraternité polaire* која је примала на поменутој адреси по недељком 15-18ч. Ипак, није све било отворено: сем примене Оракула, реч је била о иницијацијском друштву које је имало обреде, лозинке и „симболичне процесје“. Рене Тими описује своју иницијацију: поларници су носили капуљаче на лицу; посвећен је троструким додиром магичног мача који је наводно припадао Јованки Орлеанки. Пошто је „Рене Тими“ највероватније псеудоним Мориса Магра (HAYWARD 2012: 13) овај аутобиографски опис има посебну тежину. На челу је био савет од девет чланова. Символ групе је била шестокрака звезда. Објављивали су часопис (двомесечник), замишљен не као збирка езотеричних студија (мада је ових било) већ орган комуникације међу члановима. До 1933. звао се *Bulletin des Polaires*, од те године *Les Cahiers de la Fraternité polaire*. Први број је изашао маја 1930. а последњи је био четвороброј за јануар–април 1939.

Напоследку, какав је заправо био тај метод комуникације с тибетанским мудрацима, тј. само Пророчиште астралне силе? Он почива на аритметичким операцијама. Поставља се питање које се, уз друге податке као што је лично име, име мајке итд., сложеним бројчаним поступцима преноси у нумеричке вредности, да би се потом другим аритметичким путевима бројке превеле у слова која представљају одговор на питање. Пример: „Можемо ли започети“ (публикацију)? Одговор гласи: „Не почињите до новембарског месеца јер сте тренуто окружени мрачним силама“. Питање: „Ко је Буда? Је ли његов пут исправан?“ Одговор: „Буда је Велико Светло. Сви путеви који воде ка светлу добри су“ (ВНОТНА 2012: 84; 131). Питања и одговори били су на италијанском, јер их је Фиј тако „добрио“ и начин рачунања био је прилагођен фонетици овог језика. Поларници наглашавају да се метод суштински разликује од гатања, нумерологије (мада симболичка вредност бројева 3,6,9 има велику улогу), Ли ђинга и сличних „филозофских машина“: одговор не долази од квалитета самих бројева или од надличних космичких процеса, већ је реч о непосредном контакту са тибетанским мудрацима – људима, мада свакако напреднијима од нас – који овим путем пружају одговор на конкретна питања. Реч је о некој врсти телепатије и комуникације путем астрала, за коју је потребно поседовање одређене „вибрације“. Сами математички детаљи процеса остали су тајна. Године 1967. појавила се књижица *Једно кабалистичко пророчанство* потписана именима Фијеа и Ренеа Одена (члана и једно време вође групе). Мада је година издања на књизи 1935, Национална библиотека Француске као годину издања наводи 1967. Наводно је реч о поједностављеној верзији методе која сад постаје јавна. Ипак, није сигурно

да ли је реч о истом поступку. Нека новија издања књиге *Asia mysteriosa* (рецимо, француско из 1995 или италијански превод) укључују и овај каснији текст као додатак, нека друга (енглески превод који користимо) одбацују је (HAYWARD 2012: 17). Свако ко жели може да испроба тај метод из 1967. и видеће да се на постављена питања заиста добијају граматички исправни, сувисли одговори. Ипак, треба истаћи две ствари које смо уочили: на питања постављена на српском, одговори су били искључиво на француском;⁴ мада граматички коректни, одговори нису имали много везе са питањем, већ су, како пророчишту и приличи, били питијски нејасни. Претпостављам да је реч о врсти алгорита; рачунским операцијама избацују се и комбинације унапред формиране (а довољно уопштене и нејасне) формулације.

Учење Поларника почивало је на вери у постојање иницијацијског центра, који руководи садашњим циклусом света. Тај центар потиче из древности, односно чува првобитну традицију из које су проистекле друге, историјски познате. Тибетански мудраци су огранак розенкројцерског братства које је емигрирало из Европе у Азију. На Оракулу астралне силе почивала су и пророчишта древног света, попут делфског. Атрибут „поларни“ уз источне мудраце не треба да збуњује: поларни је, како саопштавају, назив који се традиционално користи уз иницијацијске центре (о овоме детаљно пише Генон). Али, може се заиста односити и на северни регион, где је, на данашњем Северном полу или Хипербореји постојала цивилизација – чуварка првобитног откривења.⁵ Отуда и идеја о заједничком езотеричном језгру споља различитих религија и учења. Прави вођа Поларника ког група очекује („Онај ко чека“) изасланик је Агарте. Мудраци спречавају да Европа утоне у хаос, који изазивају тамне силе, а посебну мисију има Француска. Позивања на Девицу Орлеанску израз су овог националног месијанизма. Знамо да су се Поларници интересовали и за катарство и Грал, те да су изгледа на југу земље трагали за благом. Као своју одлику ипак истичу адогматичност. Циљ је остварење универзалног братства, као и заштита животиња, борба против егоизма, моралан и трезвен живот „посвећен жртви“. Изгледа да је након што је Акомани напустио групу, она постала популарнија, окренута практичној магији, астрологији и проучавању биља (GODWIN 1996: 91). Часопис је објављивао чланке, углавном блиске теозофским темама, али налазимо и окултни коментар политичких збивања (о Минхенском споразуму као спасу Европе), као и извештаје о раду огранака у Женеви и Британији. Постојала је и посебна женска група. Са окупацијом Француске 1940. угасили су се, као и друге сличне организације. Према једној тврдњи (Годвин) њихова су документа била похрањена у Теозофском друштву, одакле су их однели Немци. Припадници су отишли на различите стране (Маркес-Ривијер је постао истакнути колаборациониста и антимаџонски пропагандиста вишијевског режима). Истраживање Поларника није једноставно.

⁴ Подсећам да је у изворној верзији основни језик метода био италијански.

⁵ Преглед ових идеја у популарно писаној монографији Џ. Годвина *Arktos* (в. горе).

Мада су, како смо навели, били познати у јавности, с друге стране још увек нема поузданих података о потпуном списку чланова, сменама вођства, међународним огранцима. Архивска грађа није доступна. Часопис је немогуће наћи као комплет (Национална библиотека Француске има свега два броја, друге библиотеке у свету по неко годиште).

Поларници се могу сместити у контекст француског и европског окултизма прве половине 20. века, на многе изворе и позивају се непосредно. Тема тајног добронамерног братства мудраца на Тибету које утиче на судбину света јавља се, наравно, код Блавацке. Велико бело братство махатми, односно узвишених учитеља има кључно место у теозофији, а касније је почела да му се супротставља Црна ложа. Теми подземног царства Агарте, коју је увео Луј Жаколио, коначан облик у ком је утицала на потоњи окултизам, дао је Сент-Ив д'Алведр књигом *Мисија Индије* (1886; 1910). Према њему, у Агарту владају мудраци по закону тзв. синархије. За Сент-Ивом је популаризацији Агарте допринела књига Фердинанда Осендовског *Звери, људи и бојови* (1922), а теоријско образложење Агарте и теме Центра света пружио је 1927. Генон у *Краљу светиша*. Од ова три аутора даље се пружају огранци митологије тајних подземних иницијацијских центара, мада је временом Агарта потиснута и у њу ејду замењена Шамбалом. Теозофија је такође присвојила и адаптирала Шамбалу, митско место будизма. Тридесетих година, поред више теозофских аутора и наследника теозофије који се позивају на комуникацију са тибетанским махатмама, треба поменути Николаја и Јелену Рерих који стварају своју митологију Шамбале. Поларна тема такође је присутна у западном езотеризму (детално о томе код Годвина), рецимо почетком 19. в. код Фабр д'Оливеа, чијим се радовима користио Сент-Ив. Блавацка говори о поларној коренској раси; о поларној (хиперборејској) традицији као примарној посебно је писао Генон, а за њим и Евола. Тема универзалног братства такође указује на утицај теозофије. Астрал као средство комуникације у окултизам је увео Елифас Леви, да би брзо постао опште добро окултизма. Начин контактирања мудраца Пророчиштем астралне силе Масимо Интровиње повезује са наслеђем спиритизма, у чије баштинике смешта и Братство Поларника, а још више Ложу Белог орла, која, према њему, стоји између класичног спиритизма и каналисања (*channeling*) (INTROVIGNE 2003: 97–99). Поред овог тематског разматрања, треба поменути да су на историјском и биографском плану постојале вишеструке везе Братства са другим организацијама. Неки чланови писали су за теозофске часописе (Магр), неки су били мартинисти (Шабозо, Бланшар, Л. Мартен) и/или посвећеници и бискупи неогностичких цркава (Меслен), неки су били активни у пропагирању синархије (В. Ди Мас; Ж. Канидо) (SAUNIER 1971: 178; ГАЛТЪЕ 2012: 308), Вивијан ди Мас био је члан групе *Veilleurs* (Стражари) коју је водио Рене Швалер де Лубич (ГАЛТЪЕ 2012: 309). „Поларне“ теме провлаче се кроз стваралаштво припадника. Маркес-Ривијер тако у путопису кроз Индију описује наводни сусрет са мудрацем који му говори о розенкројцерском центру у Азији (MARQUÈS-RIVIÈRE 1937: 147–150). Приметан је амбивалентан

однос према Кришнамуртију, који се 1929. одрекао улоге светског учитеља и распустио Ред звезде Истока. Неки следбеници бугарско-француског езо-теристе Омрама Михаила Иванова хтели су да свог учитеља идентификују са „Оним који чека“. Следбеници А.М.О.Р.С. наводе да је њихов оснивач Спенсер Луис такође био посвећен у Поларнике. Према једној претпоставци иза оца Јулијана крије се алузија на италијанског езо-теристу Ђулијана (Јулијан!) Кремерца, преминулог маја 1930 (ГАЛТЪЕ 2012: 319). Поларници су били чланови FUDOSI (Универзална федерација иницијацијских редова и друштава), до искључења 1939 (због сукоба око вођства) (ГАЛТЪЕ 2012: 363). Реч је о вишеструким филијацијама, што је појава карактеристична за окултну сцену: чланства у различитим братствима, црквама и друштвима преклапају се. Разумљиво је да су Поларници ушли у митологизовану историју езо-теричних друштава; на тај начин их у своје књиге укључују аутори као што су Жан Парвулеско (*Пророчка сџирала*) или Жан Робен, који пише о езо-теричном хитлеризму али са антифашистичке позиције (ROBIN 1987: 64–68).

2. БЕОГРАДСКИ ОГНАНАК? У броју *Cahiers* за март–април 1936. помиње се да Братство има огранке у Женеви, Њујорку и Београду, који раде под руководством Марија Фија. Овај ми је податак доступан индиректно преко књиге Џослина Годвина (1996: 91; 232).

Очекивано, овакав податак мора привући пажњу сваког заинтересованог за историју езо-теризма у Срба. Тај број билтена остао ми је недоступан. Годвин на мој упит, писмено па усмено, није могао да каже више од оног у књизи, уз отворену могућност да је можда реч била о само једној особи или о мистификацији. Независно од мене, Гордан Ђурђевић је за свој преглед езо-теризма у Југославији покушао да утврди више детаља, такође контактирајући Годвина, али исто без нових података.

„There is similarly a rumour about the activities of the little-known Order of Polaires in the region: Joscelyn Godwin (1993: 91) notes that there were „sister groups [of the Order] in Geneva, New York, and Belgrade, all working under Mario Fille’s direction“, although he admits that the actual (as opposed to „hopeful fantasy“) existence of the Belgrade group is highly conjectural“ (ЂURĐEVIĆ 2013: 84).

Чинило се да ће ово остати један од полуподатака који се провлаче кроз литературу без потврде и без одбацивања. Међутим, истражујући теозофију у домаћој култури наишао сам на библиографски податак који несумњиво потврђује везу барем једне особе са Братством Поларника. Наиме, у библиографији Ксеније Атанасијевић наводи се да је њен чланак под насловом „*Considération sur le monde et la vie dans la littérature populaire des Yougoslaves*“ објављен у *Cahiers de la fraternité polaire*, Paris, 1938, novembre–décembre 25–30; janvier–février et mars–avril 1939, 31–34.⁶

⁶ Библиографија у: Станковић 1970: 57–69. Ова јединица је под бројем 284.

Текст објављен у два наставка у два двоброја потписан је са „Др Х. А. (Belgrade)“.⁷ Као напомена стоји да је реч о „одломцима конференције коју је дао аутор“. Сам чланак не доноси ништа непознато, већ представља сажету верзију радова објављених на српском 1936–1939, посвећених филозофији народних умотворина (окупљени у Атанасијевић 2006: 105–177), нарочито *Теоријско филозофирање у нашим народним умотворинама*, *Схваћање судбине у нашим народним умотворинама*, *О срећи у нашим народним умотворинама*. Издвојени су посебно делови о схватању Бога, судбине, среће, смрти. С обзиром на профил часописа, не изненађује што ауторка наглашава „многбројне окултне и мистичне силе“, „мистериозне и мистичне утицаје“ и „религиозне и мистичне елементе“; неки од ових израза срећу се и у српским верзијама, али је овде из опширнијих чланака издвојено управо оно што је интересовало публику билтена: „народна мудрост, стављајући човека у зависност од извесних окултних сила, замишља цео један свет натприродних бића“ (АТАНАСИЈЕВИЋ 1939а: 34).

Овај податак заслужује већу пажњу. Да ли је у време интензивних француско-српских веза овај текст некако залутао у гласник једног окултног друштва или указује на чланство Ксеније Атанасијевић у Поларницима, на шта би упућивао интерни карактер самог билтена? Интересовања Атанасијевићеве за езотеризам нису непозната. Помиње их, на основу оставштине, Љиљана Вулетић у обимном биографском прегледу (2005: 181–184). У деловима дневника објављеним у истој монографији видимо да је за време рата интензивно читала теозофске ауторе (Ледбитера, А. Безант, Ђинарађадасу), као и да је „студирала Tharot“ (више пута у ВУЛЕТИЋ 2012: 200–213); неким стварима из литературе била је разочарана, неке су оставиле утисак на њу. Нарочито је била заинтересована за питања посмртне егзистенције и „астралног плана“.

Сећања оних који су је сретали такође се дотичу ове теме. Владета Јеротић пише: Са Ксенијом Атанасијевић дошао сам у везу први пут у педесетим годинама XX века, и то преко београдског академика, математичара и антрополога Милоша Радојчића и теозофкиње, такође математичарке, Олге Татић, која ми је говорила да је К. Атанасијевић од пре Другог светског рата активан теозоф.... Нисам успео ништа да докучим. Ксенија се увек чувала преда мном да каже нешто више од уобичајених и очекиваних реченица једног несумњиво спиритуалистички оријентисаног философа.... С времена на време, ретко, процедила би кроз зубе своју увереност у реинкарнације које могу да објасне понешто необјашњиво из људске историје, мада и та њена увереност није била, бар за мене, уверљива (ЈЕРОТИЋ 2007: 146–147). Јеротић ми је и усмено потврдио да су се предратни теозофи и антрополози после рата састајали по становима, те да је ту била и Атанасијевићева. Сличне

⁷ Јединица је унета у библиографију за њена живота, а библиографију је саставила њена дугогодишња пријатељица (в. ниже) тако да нема сумње око идентификације ауторства и иницијала.

успомене из знатно каснијег периода има и Живорад Михајловић Славински, један од најутицајнијих домаћих окултиста. У уводу своје прве књиге *Психички ѿренинг индијских факира и жоџија* (1971) он каже:

Споменућу једно од својих раних искустава ове врсте. Пре десет година, као студент психологије на почетку, а имајући иза себе више година посвећених изучавању (чисто теоријског типа) индијске ортодоксне филозофије, дуго сам безуспешно покушавао да ступим у контакт са људима сличних интересовања, који би за разлику од мене поседовали практично знање. Трагајући тако, ступио сам у контакт са Др. К. А., женом која је у периоду између два светска рата имала истакнуту улогу на пољу филозофије у београдским интелектуалним круговима. Био сам обавештен да се она, поред осталог интересовала за системе практичне филозофије народа Далеког Истока. Била је једна од иницијатора групе људи сличних интересовања, групе која се бавила првенствено проучавањем западних херметичних система сродних са јогом [...] Њен став ме је сасвим изненадио. Саопштила ми је да зна неке људе који проучавају јогу, али да они та интересовања крију тако да не може да ми омогући контакт са њима. Што се тиче ње саме, Др. К. А. задржала се током тих многих година на нивоу сувопарног теоријског изучавања. Кроз разговор сазнала је да сам у то време читао радове Свамија Вивекананде и Артура Авалона. Зачудила се да тражим нешто више од књишког изучавања. 'Имате те књиге па их само даље изучавајте!' Била је типичан представник оне врсте људи који на саморазвиће гледају као на стерилно гомилање сувопарних чињеница и менталног баласта (Михалловић 1971: 2–3).

На другом месту, међутим, у аутобиографском роману *Праскозорје Аиваза* (2003) Славински описује управо окупљања предратних теозофа и антропозофа, каква помиње Јеротић, у једној кући на Сењаку седамдесетих. Миље остарелих окултиста приказан је с иронијом, а многа фикционална имена изведена су из стварних, тако да је ово делом и *roman à clef*: (Војин Васић је очигледно Војин Матић; Максим Драганић глумач Драган Максић; на другом месту помиње се и Драгош Калајић као Драгош Брозовић). „Међу напудерисаним лицима препознао сам Марију Јаковљевић, која је уочи рата стекла репутацију великог znalца класичне књижевности и филозофије, а потом била избачена с факултета, јер је цитирала податке из друге руке и приказивала их као оригиналне изворе. Она ме је посматрала накривљене главе, чинило се да се пита да ли сам заслужио да ми тај скуп повери своје мисли“ (Михалловић 2003: 170). Овде је Атанасијевићева већ приказана као активан учесник скупова. Њена затвореност по питањима окултне праксе (поготово према млађим људима) није доказ да праксе није било, као што ћемо документовати. Потврду навода из гласила Поларника требало је потражити у архивском материјалу. За то смо користили њен дневник за период 1937–1941. (узет као сасвим оквирни период контакта са Братством

судећи према датуму изласка чланка); дневник се чува као део оставштине у Архиву Музеја СПЦ.

Заиста, у дневничким записима из тог периода налазимо несумњива сведочанства: а) да је у Београду постојао огранак групе б) да је К. Атанасијевић била активан члан. 9. маја 1937. она бележи да чита *Bulletin des Polaires*, „па ме земаљске мизерије више не интересују много“. То је период њене борбе да докаже лажност оптужбе за плагијат. Видимо и да је примала часопис барем годину дана пре него што је тамо објавила текст.

21. маја налазимо на скраћеницу S. des P.Soc. Она ће се јављати и касније и из контекста под другим датумима највероватније је да је треба читати као Section des Polaires Société.

25. јуна помиње се часопис, овога пута под именом *Cahiers*, те да је у њему изашао чланак „Le problème du mal“ који је написала М. Овде нам се открива да К. Атанасијевић није била једини члан. Како је пажљивим прегледом грађе утврдила Љиљана Вулетић, словом М.⁸ је у дневнику означена дугогодишња пријатељица Атанасијевићеве Зора Ђорђевић (Станковић).

Пошто је она слабије позната, направимо овде малу биографску дигресију, ослањајући се на Лексикон писаца Југославије и Српски биографски речник.⁹ Рођена је 21.10.1888, умрла је негде после 1980.¹⁰ Крштена је као Ернестина Јанковић (мајка јој је била Аустријанка Ернестина Рајшл, отац адвокат Андреја). Удала се са 16 година за официра Милоша Станковића, а на венчању (очигледно у склопу преласка на православље) узела је име Илинка. Објављивала је под више имена: Зора Ђорђевић, Зора Станковић, Вера Иванић, З.Ђ. Објавила је роман *Друђи дан, нови животи, друђи људи-дневник једног инвалида* (1938), иначе сасвим реалистички, без езотеричних тема; укључена је у *Анџолозију најновије лирике* Симе Пандуровића (под именом Вера Иванић),¹¹ има и чланке у часописима *Мисао, Правда, Воља, Живој и рад, Народна одбрана*. У рукопису су изгледа остала четири романа и више приповедака. Са Ксенијом Атанасијевић живела је деценијама, и након Ксенијине удаје за др Милана Марковића. У библиографији у Лексикону и у Српском биографском речнику, међу часописима где је објављивала такође се наводи *Bulletin des Polaires*, број из 1932 (нема месеца), тако да је тамо објавила најмање два пута.¹²

⁸ Слово би се можда могло читати и као И, што би одговарало Зорином имену Илинка, али усвајам читање из биографије Љ. Вулетић као засновано на широј грађи.

⁹ ЛПЈ 1979 т.2 (аутор одреднице је Милен М. Николић); СБР 2007, т.3 (ауторка одреднице М. Нововић). Подаци из Српског биографског речника понављају оне из Лексикона писаца.

¹⁰ Лексикон писаца Југославије састављен је за њена живота а Српски биографски лексикон наводи да је умрла после 1970; према Љиљани Вулетић надживела је Ксенију, дакле умрла је после 1980.

¹¹ Песма у прози *Не жури*, стр. 74–76. (Београд, 1926).

¹² Пошто је Лексикон писаца Југославије састављен за њена живота, могуће је да је она сама дала податке аутору одреднице.

Ово је уједно одговор на питање: како се у библиографији Ксеније Атанасијевић уопште нашла референца из тешко доступног окултистичког билтена? Прву библиографију филозофиње саставила је 1970. управо Зора, овде потписана као Станковић. Касније библиографије (Добрило Аранитовић, чланак у Српском биографском речнику, библиографија у студији Ружице Петровић)¹³ највероватније су податак преузели одатле.

Вратимо се дневнику.

16. јуна 1939. опет налазимо помен седнице des Pol. Sec. (тумачим као: des Polaires Section) „Тоза није био. М. читала врло документовано и интересантно предавање о Атлантиди“.

31.12.1939: „Код М. седница des P. Sec. Врло добро. Волим што смо [] тако завршили. Веома пријатан штимунг био.“

28. јануара 1940. опет се бележи код М. седница des Pol. Sec. „М. држала доста добро и брло успело предавање о татвама. Исто тако беспрекорно је говорила Ледбитерову медитацију“.

21.априла „Код М. седница des Pol. Sec. Били Душан и Оља. Све добро и успешно било“.

25. маја „Код М. Seance des Pol. Sec. Није био F. и жена коју смо позвали. Тачно сам знала да неће доћи. То су спречили Д. и Г. који су били код М, али који су неискрени“. Како видимо, сем К. Атанасијевић и Зоре Ђорђевић, ту је било још чланова. Неке нисмо у стању да идентификујемо (Тоза? Д. и Г?). Међутим, Љ. Вулетић открила је ко стоји иза латиничног слова Ф и њену идентификацију овде преузимамо. То је Сима Пандуровић, који је био дугогодишњи пријатељ обе ауторке, а Ксенију Атанасијевић јавно је узимао у заштиту у време скандала са њеним искључењем са Филозофског факултета. Писао је и приказе Зориних књига. Ово је једини датум под којим смо нашли помен Пандуровићевог шифрованог имена. Је ли он иначе долазио на седнице као члан или је Ксенија покушавала да га укључи па је разочарана његовим недоласком? Обе могућности су интересантне. Можемо нагађати и о именима Оља и Душан која се помињу заједно. Могуће је да је Оља управо Олга Татић коју Јеротић помиње као контакт са Атанасијевићевом. У теозофском билтену *Теозофски радник* (1940), који је издавало Југословенско теозофско друштво са седиштем у Загребу, помиње се да су 14.6. из Београда дошли у Загреб Зора Ђорђевић-Станковић, Олга Мркшић и Душан Татић, а да је Олга држала предавање. После рата, у истом билтену (1946, 5, стр.2) поново се даје вест о посети: овог пута да је Олга Татић присуствовала годишњој скупштини друштва. С обзиром на то да је београдска теозофска ложа имала мало чланова, највероватније је да је реч о истим особама а да их истовремено можемо идентификовати са Ољом и Душаном из дневника, тим пре јер се помињу у у том документу као теозофи (вид. ниже). Очигледно се Олга Мркшић у међувремену удала за Татића. Вероватно најзанимљивије сведочанство из дневника јесте унос од 20. ја-

¹³ Д. Аранитовић у АТАНАСИЈЕВИЋ 2006: 327–407; ПЕТРОВИЋ 2004.

нуара 1940. К. Атанасијевић помиње како је др Милану Марковићу (с којим је тад у вези, а који ће касније постати њен супруг) показала „одговор из Oracles des forces astrales“. Штавише „После је почео да се љути због одговора des Forc. Astr. Подивљао је и вређао опет....Казала сам да сме да не верује у тачност одговора, али ни у том случају не сме мислити да сам ја измислила“. Судећи по контексту, можда је питање било везано за продају куће (крајем октобра исте године преселила се из Далматинске у Господар Јованову, заједно са Зором). Ово је сведочанство да је К. Атанасијевић (можда и цео кружок) била упућена у методу. Необична природа Пророчишта изазвала је очигледно и Марковићеву скепсу. Г. 1937. Ксенија и Зора бораве у Паризу од 14. августа до 9. септембра. Имамо, међутим, свега једно мршаво сведочанство о сусрету са представницима Поларника за тих скоро месец дана. 1.09. помиње се „сусрет са Гињарком која покушава да делује својим фразама“, али безуспешно: Ксенија бележи да јој никад у животу није било тако досадно. „Некад сам била бескрајно наивна и веровала да ми она може помоћи“. Штавише, следећег дана теозофи се помињу као бољи од Гињарке која „оперише фразама“. Да ли је Гињарка заправо Фернанда Гињар, која се јавља на више места као чланица Поларника? О њој не знамо много. Код Жероа се помиње да има „хришћанске тенденције“ (GEYRAUD 1938: 63) и да проповеда хришћанску добру реч љубави и братства (исто 65). У једном броју *Les Cahiers* објавила је чланак о магији и музици поводом књиге Акоманија о истој теми (IV, 2, 1933, 9.fevrier, 23–28). Интересовање за музику потрђује и каталог Националне библиотеке Француске према коме је на њене речи Марио Фиј компоновао песму *Brume d'automne* (1938). У бројевима за 1938. и 1939. извештава о раду група у Паризу, Швајцарској и Британији, објављује чланке о Јованки Орлеанки, о миру, као и обиман осврт на рад братства поводом деветогодишњице. Изгледа да је педесетих још била жива: када је Андре Бретон контактирао разне људе анкетом за своју особену историју уметности *Мађијска уметносћ*, на листи који му је послао алхемичар Ежен Канселије налази се и име Фернанде Гињар, са адресом, поред ког је додана напомена: *Les Polaires*.¹⁴

Поред сведочанстава о групи Поларника, налазимо у истом периоду и нека не непосредно везана за ову групу, али веома сродна. Овде их треба поменути јер нам дочаравају контекст, а и нека се имена понављају.

15. 12. 1939. помиње се да су Ксенија и Зора биле код Оље и Душана. „Било нас је осморо. Увек волим ту теозофску медитацију“.

5. 1. 1940. „Потом нас је Нед (?) одвела код Оље (?) на медитацију. Сем нас четворо био и Прес[...]ски[?]. без њега би још боље било“.

Ова активност укључивала је контакте са руским и хрватским теозофима.

¹⁴ <<http://www.andrebretton.fr/work/56600100594090>> Ни дневник К. Атанасијевић ни скенирани документ на сајту посвећеном Бретону нису превише читки, али изгледа да се у оба случаја наводи иста адреса: Boulevard Rochechouart (такође код Монмартра).

9. јануара 1940. „Оља је дошла код М., да се договоримо шта да се одговори Ваври, која тражи од нас чист живот, ако желимо да уђемо у езотеријску школу“.

Професорка математике по струци, Јелисава Вавра изабрана је 1924. за генералног секретара Југословенског теозофског друштва.¹⁵ Теозофско друштво је током постојања у Југославији између два рата најактивније било у хрватској и словеначкој средини (тамо је деловала и Слободна католичка црква, повезана с теозофијом, а у оквиру друштва деловао је и Ред звезде Истока). У Београду је постојала ложа „Исток“, коју је водио Војислав Кујунџић, лекар, друштвени активиста, масон, ротаријанац, крематиста. (Припадао је оном мањем делу српских масона заинтересованих за окултизам, док је за већину слободно зидарство била врста друштвене активности,¹⁶ тако да се у периоду 1923–1925. и отцепио од Велике ложе).¹⁷ Постојао је и огранак у Крагујевцу (*Iz teozofskog svijeta*, 10–11 (1938): 11). Руски емигранти имали су своју ложу *Јарослав Мудри* која није била део Југословенског теозофског друштва, већ је била подређена центру у Женеви. Њу је водила Лидија Брезински.¹⁸ Пошто ни српска ни руска нису биле многобројне, имали су и заједничке састанке (*Teozofija* I/4 (1938): 20), што потврђује и дневник. Вавра, која је годинама била на положају генералног секретара, преминула је 1946. а убрзо потом нове власти су друштво укинуле, да би дозволу за обнављање дале 1966. Езотеријска школа која се помиње јесте унутрашња секција теозофског друштва, основана још за живота Блавацке, намењена заинтересованима за „дубље проучавање езотеријске филозофије“. К. Атанасијевић била је не само активна у теозофији, већ очигледно заинтересована и за даље нивое учења.

8. марта 1940. са Зором иде код Оље а из Загреба стижу Вавра и Милица Градишник. „Медитација је испала врло снажна“.

Следећег дана Ксенија бележи да су она и „Мица“ (Градишник?) биле код теозофкиње (нечитко) где су били српски и руски теозофи. „Изгледа да ме воле ти теозофи“. „У пола 12. отишла сам код Оље, где је М. била већ отишла. Била је и Милица, договарала се са нама о оснивању комасонерије у Т.“

¹⁵ Од 1939. Теозофско друштво у Југославији.

¹⁶ Вреди навести утисак Божидара Ковачевића о предратној масонерији: „Скупови су својом слабом садржајношћу пре личили Друштву за улепшавање Врачара него клубу мудраца“ (АЈ 100–17–56; досије Божидара Ковачевића); додуше, не треба заборавити да је ова изјава дата Специјалној полицији за време окупације; приметно је да ту многи умањују значај и организације и свог учења.

¹⁷ Разговори које је са масонима и немасонима 1951–1952. водила ОЗНА; разговор са Антонијем Шокорцем АЈ 100–15–53; досије Димитрија Јуришића (АЈ 100–17–56); досије самог Кујунџића (исто).

¹⁸ Ирена Грицкат, чија је мајка тридесетих година учествовала у састанцима руских теозофа на Вождовцу, има сликовиту успомену: „Соба где су седели била је преграђена, па су у једној половини читали из Акаши-хронике (sic), а у другој, иза дасака, застртој сламом и посутој не баш сувом пиљевином, стајала је коза млекуља“ (Грицкат 1994: 51)

Унос од 10. марта помиње опет скуп српских и руских теозофа где је говорила о Парацелзусу. Помињу се имена Милица, Зора, Душан, Оља и Лидија. Последње име је можда Лидија Брезински.

11. марта Ксенија је опет код Оље, где Милица чита рад о Атлантиди. „Она и ја смо имале једну успешну медитацију“.

Након ових неколико дана интензивног контакта, у мају, под већ наведеним датумом 25.5. две неидентификоване особе „Д. и Г.“ помињу се као проблем: „Навалили су прво да идемо М. и ја [...] у Загреб са Г. да добијемо масонско посвећење, а сад само петљају нешто да се не иде. Тиме ми чине огромну услугу, јер ја иначе не бих ишла“.

Међусобне посете помињу и теозофски билтени: тако *Из теозофског свијетла* (г. 1, бр. 3, април 1938, стр. 5) доноси извештај Милице Градишник о посети коју су она, Зора Шишић, Милена Шишић (супруга Ферда Шишића) учиниле српској и руској ложи у Београду.

У Краљевини Југославији постојала је масонска регуларна Велика ложа од које су се 1926. одвојиле две хрватске да би формирале Велику ложу *Либертас*, тако да је хрватска масонерија била подељена на лојалисте и сепаратисте. Разлози одвајања делом су били националистички, а делом веће интересовање за езотеризам, иначе слабо присутно у Великој ложи *Југославија* (НЕНЕЗИЋ 1988: 385–387; МУЖИЋ 1989: 269–291, нарочито 288). „Под непосредним надзором и уз активно учешће Симболичке велике ложе Либертас у Загребу је 23. јануара 1932. године основана мешовита, мушко-женска комасонска слободна, независна и матица ложа Питагора I.O.S.R. Le Droit Humain, везана за истоимену ложу у Паризу“ (НЕНЕЗИЋ 1988: 385). (Као комасонска,¹⁹ није ни могла добити признање од Велике као регуларне). Међу именима оснивача налазимо теозофе: Валерија Мајерхофер, Јелисава Вавра, Ивка Роковић, Милан Рајхинг, Милена Шишић и Милица Градишник (МУЖИЋ 1989: 288; НЕНЕЗИЋ, исто). Са дозволом *Пиџагоре*, у Загребу је 1935 основана и комасонска ложа *Humanitas*. У априлу 1939 обавестили су загребачку полицију да престају с радом јер немају просторија (НЕНЕЗИЋ 1988: 387).

За М. Градишник забележено је у билтенима да је водила теозофску „медитативну ложу *Сава*“. Поред теозофске активности, била је, како видимо, присутна и у комасонерији. Њен масонски досије бележи да је рођена 8. јула 1890. у Осијеку. те да је припадала ложи бр. 962 *Humanitas* обедијенције *Le droit Humain*. Прва три степена стекла је у веома кратком размаку од неколико дана у октобру 1931. у бечкој ложи *Harmonie* а 8. марта 1936. примила је степене од четвртог до осамнаестог у ложи *Lux in Tenebris*.²⁰

¹⁹ Регуларна масонерија прима само мушкарце; комасонерија и мушкарце и жене. Првенствено је везана за ред *Le Droit humain* основан у Паризу 1893. Комасонерија је посебно постала популарна међу теозофима за време активности Ани Безант, примљене у *Le Droit humain*.

²⁰ Досије Милице Градишник чува се у Архиву Југославије у оквиру масонске грађе: АЈ 100–20–59 (бр. картона 241).

Ксенија Атанасијевић договарала се с Милицом Градишник о пријему у комасонерију, али на основу прегледане грађе не видимо шта је на крају било с тим; последњи коментар из дневника не показује ентузијазам. Очигледно је да међунационални односи који су утицали и на питања ложа нису играли улогу у овим контактима, већ да је пресудно било интересовање за иницијацију.

Као и у француском случају, јасно је и овде да се преклапају припадности неколиким групама: Поларницима, теозофском друштву, комасонерији. Уједно, неки хрватски и словеначки теозофи припадали су и Слободној католичкој цркви (Милан Рајхинг је био њен свештеник, касније и бискуп). Овome треба додати и руске теозофе, међу којима је било и следбеника Рерихове агни јоге и припадника оног што бисмо назвали унутрашњим кругом Рериховог друштва (Радуловић 2016). Према поменима у теозофским билтенима, знамо да је ложу *Исџок* посетио Јохан ван дер Сток, холандски теозоф, свештеник Либералне католичке цркве и припадник „Le Droit Humain“ (*Tezofija*, VIII/2–3 (1935): 29). Могуће је да је код београдских чланова Поларника теозофија била пут којим су приближили француском братству, као што је преко теозофије К. Атанасијевић постала у једном тренутку блиска комасонерији. Активност Поларника у Бoграду је, како видимо, била слична теозофској: медитације (укључујући и ону теозофа Ледбитера) и предавања, али очигледно и коришћење Пророчишта астралне силе.

У аутобиографији К. Атанасијевић помиње да је октобра 1942. Гестапо извршио претрес у стану и одвео је на саслушање, „где је одговарала на денунцијацију да су се у њеном стану држали масонски састанци, да је носила партизанима оружје у шуму, и да је држала предавања у Јеврејској читаоници. Само треће тврђење денунцијације било је тачно. Међутим, са масонима имала је сукоб на универзитету, а физички није била у стању да носи оружје у шуму“ (Атанасијевић 1972а: 3). Како видимо по извештају у Историјском архиву Београда (BdS I R-3), Ксенија Атанасијевић денунцирана је два пута (октобра 1942. и јула 1943) због веза са енглеским круговима, пријатељства са масонима и предавања у Јеврејској читаоници. Немачка полиција извршила је претрес у стану, али је није саслушала записнички и није предузела ништа против ње; она је оптужбе представила као дело личне мржње. Њена изјава о масонима може се узети као тачна (Владимир Ћоровић, ректор у време њеног напуштања универзитета, био је једна од кључних политичких фигура југословенске масонерије). Али прецизније говорећи, њени су противници били из редова регуларне масонерије, друштвено етаблиране и великим делом прорежимске. Она је одржавала контакте са припадницима нерегуларне, заинтересованима за окултизам. У искушењу смо да се запитамо није ли се денунцијација односила на састанке теозофа и Поларника које потказивач можда није разликовао од масона, али како потказивачка анонимна писма нису узор истинитости, највероватније је да су помени масона овде само „општа места“ овог одвратног „жанра“. (Иначе је и Специјална полиција за време окупације тражила изјаве од припадника

регуларне масонерије и испитивала их првенствено о политичким контактима, везама са иностранством и са јеврејском ложом *Бене берии*).

Још један путоказ веза Ксеније Атанасијевић са Поларницима јесу четири позитивна приказа књига Мориса Магра (1877–1941), члана Братства и писца предговора за књигу Акоманија (и из дневника видимо да га је читала у то време). Магр је аутор великог броја збирки песама, драма, романа као и окултистичких радова, провансалски регионалиста. Г. 1934. пишући о књизи *Љубав и мржња* она Магра види као инспирисаног „генијалним“ Манијем. Уједно провлачи учење о реинкарнацији као једином могућем објашњењу људских односа. Мада постоји мала дистанца према неким Магровим ставовима, закључак је: „Тако исход искуства и медитације француског писца добија сасвим спиритуалан смер, и одаје стремиње трансцендентном, непобедно овоземаљским привлачностима“ (АТАНАСИЈЕВИЋ 1934). Године 1936. поводом његове књиге *Кључ тајних ствари* пише да је писац „тесно упознат са хиндуским филозофским учењима и египатским светилиштима“. Без икакве оградe она преноси Магрове тезу да је пре доласка „аријске расе“ Галија била насељена хиперборејским народима чији су друиди урезивали у камење мистичне симболе свастике. Друиди се, даље, као поседници тајних знања могу упоредити са халдејским магима, орфичким и питагорејским дружинама и есенима. Њима се стога упутио Јосиф из Ари-матеје са Гралом, који није посуда већ трајни живот, излаз из реинкарнација. Ксенија Атанасијевић све Магрове идеје представља без критике: чак каже да је Магров приступ бољи од рационалног, историјског или етнолошког. Он „зна о галскоме мистичкоме и пророчкоме духу оно о чему историчари немају ни далеку слутњу“ (АТАНАСИЈЕВИЋ 1936). Дакле, једна окултна књига добила је похвалан приказ у једном од најугледнијих часописа тог доба, а рецензент је познати филозоф. Сама Магрова књига, како видимо, почива на неким важним темама француског езотеризма (келтизам, нпр. који ће касније наставити Робер Шару), а Хипербореја и Грал део су и митологије Поларника. У приказу Магрове књиге (1939) *Невидљива лейоша*, која је добила награду Француске академије, она ће га описати као једног од песника који средства уметности користи за медитацију. Три извора знања који се обично узимају као супротни – мистични, интуитивни и интелектуални – код Магра су спојени. Такав приступ пружа теодицеју продубљенију од оне која нуди религија а „обделавање духовности једини је пут правоме човеку из кошмара“ (АТАНАСИЈЕВИЋ 1939б). Ово није књижевни приказ већ похвала иницираноме. Исте године пише приказ књиге *Најдирљива посредовања*. Мада мисли да су њени закључци о посмртној егзистенцији и оностраном песимистички, она га хвали као ретког znalца езотерије и недогматског истраживача (АТАНАСИЈЕВИЋ 1939г).

Овде је пожељно направити мању дигресију о месту езотеризма у текстовима Ксеније Атанасијевић; колико због тога што до Поларника долазимо преко њене грађе, још више због значаја ауторке. Још 1926. она објављује текст о Сведенборгу, а 1933. о Гетеу и окултизму. У делима периода о ком

говоримо занимање за езотеричне теме веома је присутно: пише о Парацелзусу (1937), Аполонију из Тијане (1939), Рудолфу Штајнеру (1940). У то време постигла је договор са Гецом Коном да преведе *Велике њосвећенике* Едуара Ширеа; на преводу је радила, како видимо из дневника, али је долазак рата то очигледно спречио, тако да се превод никад није појавио. Став према езотеризму у овим текстовима је, најблаже говорећи, проезотеричан. О Штајнеровој *Филозофији слободе* (докторска теза из његовог предокултистичког периода), пише као о слабој филозофској књизи, стављајући изнад управо Штајнера антропозофа: „Снага Штајнерова не лежи у филозофирању, него у интуитивном понирању у прадубине ствари...он је својом доктрином допринео, како је најбоље умео, да се разгрне један крај „Изидиног вела“ (Атанасијевић 1940). У предавању о есенима, које пореди са Парацелзусом и приписује им алегорично-езотеријско тумачење Постања, поред стручних радова, највише наводи Ширеа. Мада ће на једном месту рећи да он не пружа доказе, назива га истраживачем и научником; теза о Христовом посвећењу код есена (у „четврти, највиши степен“) дата је према Ширеу (АТАНАСИЈЕВИЋ 1939д).

Писала је и о езотеризму у домаћој култури: о Прерадовићу (1939ђ), раном спиритисти јужнословенског подручја, критички оцењујући спиритизам као наиван.²¹ Посебно је интересантан текст о Његошу (1934) где га поводом *Луче микрокозма* помиње као упућеног у езотеризам, а можда и иницираног у неко од езотеричних друштава. У истом раду помињу се: „езотерна религијска и филозофска учења која су, од најстаријих векова, у Египту, Индији, Грчкој, Палестини па и другим местима, чувана у ускоме кругу посвећених, да развијана даље у току времена, постану подстрекачи стварања многих мислилаца...“ (АТАНАСИЈЕВИЋ 2006: 18–19). Она с једне стране задржава осећај за историјски приступ (помиње грчки утицај на есене), али с друге, као и у тексту о Магру (1936) говори о езотеризму као о једном и универзалном феномену. Оставимо засад отвореним питањима да ли паралеле које прави између различитих иницијацијских друштава показују типолошки приступ или пре говоре о њеном схватању езотеризма као јединствене традиције која се грана. Не изненађује што повлашћено место добија Индија. Поводом књиге индолога Павла Јевтића пише: „На жалост, оно што је од непрегледнога обиља индијских погледа на свет и живот потумачено европским народима, није обухватило врховне езотерне закључке хиндуских мага, анахорета и боготражилаца, ни њихове скривене праксе, којима се постиже избављење од тегиба и тортура све нових кружења по егзистенцијама“ (2006: 261). И у *Филозофским фрагментима* (први том) може се приметити исти став: нпр. да су индијски мислиоци „визионарски открили“ монизам и илузорност вишеструкости (1929: 23). Будизам се хвали као религија највише филозофског карактера (1929: 56). Наводи се да људи приступачни телепатским стањима верују да познају раније животе

²¹ Став самих Поларника према спиритизму је двосмислен.

(1929: 37), али се одбацује прогресивистичко схватање реинкарнација (1929: 36), какво су заступали спиритисти и теозофи (1929: 33). У овом последњем ставу Атанасијевићева је ближа изворном хиндуизму, него западним окултистичким апропријацијама које су у 19. века реинкарнацију повезале са прогресивистичком идеологијом.²²

Један занимљив детаљ налази се у приказу књиге о Јованки Орлеанки. За јунакињу се наводи да је била обдарена телепатским способностима, а „истина је да је Жанин мач био хералдичан и мистичан“ (АТАНАСИЈЕВИЋ 1932). Место светитељке у учењима француског братства, које смо поменули, као и њеног мача, потврђују и чланци у гласнику које је писала Ф. Гињар.

Укратко, теза о постојању езотеризма као јединственог и универзалног, који се преноси у иницијацијским друштвима; вера у реинкарнацију (али не прогресивну), истицање индијске мисли обележавају њен рад. Прихватање Магрове тезе о северној традицији и уздизање индијских мудраца најближи су митологији Поларника.

Место езотеризма у стваралаштву Ксеније Атанасијевић тема је вредна засебног рада. Нека на крају овог екскурса буде поменуто само пар могућих смерница. Могло би се приметити да се у еклектицизму Атанасијевићеве лако нашло места и за езотеризам. Али би се исто тако могло рећи да еклектичност карактеристична за езотеризам одговара њеној сопственој, те да се ради о истом духовном етимону или сродности духа. Илија Марић примећује да се од друге половине двадесетих година К. Атанасијевић окренула од рационалистичке интелектуалистичке мисли Петронијевићеве школе ка „словенској мисли“ и ирационализму (МАРИЋ 2006: 422–429). Место езотеризма у овом преокрету и његов очигледан утицај не треба занемарити. Ово утолико пре упада у очи ако се погледа њена теза о Бруну, из претходног („петронијевићевског“) периода, где докторанткиња нема много трпеливости за Ноланчеву „опскурност“ нити интересовања за магијски аспект његових дела. Она (као и многи други) није предухитрила Френсис Јејтс.

За детаљније одговоре најпозванији су филозофи и историчари домаће филозофије. Делује да не би било упутно правити разлику између „чистог“ дела Ксенијиног рада (филозофија) и оног „нечистог“ (окултизам). Љиљана Вулетић у свом заслужном и детаљном прегледу живота филозофкиње закључује по овом питању: „Управо као за једним од путева до утехе Ксенија је знала и сама да посегне за неким од тих учења или метода, посебно за теозофским и антропозофским. У свакодневном животу користила их је као посебну врсту самопомоћи, или ради постизања и јачања концентрације, али није била члан ни јавних ни тајних друштава. Била је врстан познавалац езотеријских и мистичних учења, окултизма и магије, познат и цењен не само у београдским и загребачким, него и у руским, француским и швајцарским теозофским и антропозофским круговима“ (ВУЛЕТИЋ 2005: 184). Ипак смо мишљења да је Ксенија Атанасијевић била знатно више повезана са неким

²² О карми и у другом делу *Филозофских фрајменаџа* (1939: 43).

удружењима, а да методе попут теозофских медитација није користила сам као психолошко помагало. Истраживања културе, међутим, често потискују улогу езотеризма што долази великим делом од наслеђа просветитељства.

Ова занимања Ксеније Атанасијевић могу се упоредити и са њеном феминистичком активношћу. Езотеризам је био повезан и са тадашњим женским покретом. Првенствено је теозофија, у којој је од Ани Безант постојао јак феминистички правац, омогућила артикулисање еманципаторских тежњи упоредо са окултистичким концептима. Оне су се и формализовале када се 1938. Женска секција Југословенског теозофског друштва придружила Југословенском женском савезу (*Iz teozofskog svijeta* I/10–11 (1938): 2). Ангажовање загребачких теозофкиња у комасонерији и планови Ксеније Атанасијевић за приступање делују као испитивање различитих облика тадашње „алтернативе“ где се комасонерија (као алтернатива политичкој и мушкој регуларној масонерији) преклапа са женским покретом. Исто тако, група списатељица које су биле у контакту са Атанасијевићевом а које су такође имале наклоности ка „мистичном“ (да употребимо чест, мада не увек одређен израз) заслужује да се испита са ове стране.

Док сам историјат Братства поларника у Београду може бити настављен даљим истраживањем архивске грађе, додаћу једно запажање везано за културну историју.

Ову појаву треба посматрати у најширем контексту културне размене где већ делује мање алтернативно. Не чини се случајним што је управо француско окултно друштво имало свој огранак овде. Време о ком говоримо врхунац је српско-француске културне и политичке сарадње.²³ Подаци о Братству поларника још једном потврђују француски утицај, добро познат из других облика друштвеног и културног живота, само на мање очекиваном месту. Занимљивост лежи управо у томе што окултизам, појава која се често описује као „маргина“, открива исти процес културних утицаја као и *mainstream*.

ИЗВОРИ

Архив Југославије. Фонд 100 (Масонске ложе).
Архив Музеја СПЦ. Оставштина Ксеније Атанасијевић.
Историјски архив Београда. Архива VdS-Београд.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. *Биографија др Ксеније Атанасијевић*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“. Инв. бр. 4435, 1972.

²³ И регуларна масонерија била је под француским утицајем.

- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Визионер Емануел Сведенборг. *Гласник Професорског друштва* VI/3 (1926): 160–164.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. *Филозофски фрагменти* 1. Београд: Геца Кон, 1929.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. *Филозофски фрагменти* 2. Београд: б.и., 1930.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Књига легенди о најпопуларнијој француској светици и јунакињи. *Време* 1932 (29. 11): 6.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Анализе љубави и мржње Мориса Магре. *Правда* XXX (1934) (11. 11): 6.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Спиритуалистичка разматрања. *Идеје* I/31 (1935) (15. 6): 6.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Мистично-научне сугестије Мориса Магра. *Српски књижевни гласник* XLVII/2 (1936): 157–158.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Ново дело о Теофрасту Парацелзусу. Један савремени поглед на живот и рад средњовековног лекара и филозофа. *Правда* XXXIII (1937) (20. 12): 6.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија (Dr X.A). *Considération sur le monde et la vie dans la littérature populaire des Yougoslaves. Cahiers de la fraternité polaire*. Novembre-décembre (1938): 25–30; janvier-février et mars-avril (1939): 31–34.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. У трагању за невидљивом лепотом. Књига Мориса Магра. Награђена од француске академије. *Српски књижевни гласник* LIII/7 (1939): 522–525.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Аполоније из Тиане, философ и маг. *Српски књижевни гласник* LVII/1 (1939): 123–129.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Једна туробна и безисходна књига. *Правда* XXXV (1939) (5. 11): 13.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Једно братство проповедника мира и љубави међу људима. Ред Есењана коме је можда и Христос припадао. *Правда* XXXV (1939) (8–11.4). непагинирана страна.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Мистицизам Петра Прерадовића. *Српски књижевни гласник* LVII/6 (1939): 421–426.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. Поводом једног есеја о филозофији слободе. *Правда* XXXVI (1940) (10. 3): 17.
- АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија. *Српски мислиоци*. Илија Марић (прир.). Београд: Плато, 2006.
- ВУЛЕТИЋ, Љиљана. *Живот и мисао Ксеније Атанасијевић*. Београд: Љ. Вулетић, 2005.
- ГАЛТЪЕ, Жерар. *Сыны Калиостро: египетское масонство, розенкрейцерство и новое рыцарство*. (Превод дела: *Maçonnerie égyptienne, Rosé-Croix et néo-chevalerie. Les fils de Cagliostro*, Paris, Ed. du Rocher, 1989). Москва: Ганга, 2012.
- ГРИЦКАТ, Ирена. *У лебдивом ходу: сећања*. Нови Сад: Матица српска, 1994.
- ЈЕРОТИЋ, Владета. *Посеће, одломци*. Београд: Ars libri, 2007.
- ЛПЈ: *Лексикон писца Југославије*. Нови Сад: Матица српска, 1979.
- МАРИЋ, Илија. Поговор. У: К. Атанасијевић, *Српски мислиоци*. Илија Марић (прир.). Београд: Плато, 2006, 417–439.

- МИХАЛЛОВИЋ, Славински, Живорад. *Психички ѿренинѣ индијских факура и жоѣија*. Београд: ауторско издање 1971.
- МИХАЛЛОВИЋ СЛАВИНСКИ, Живорад. *Праскорје Аиваза*. Београд: ауторско издање, 2003.
- НЕНЕЗИЋ, Зоран. *Масонерија у Јуѣославији 1761–1980*. Београд: Зодне 1988.
- ПЕТРОВИЋ, Руѣица. *Филозофија уѣихе Ксеније Аѣанасијевић*. Београд: Пешић и синови, 2004.
- РАДУЛОВИЋ, Немања. Рерихов покрет у Краљевини Југославији. *Годишњак Каѣедре за срѣску књижевносѣ са јуѣнословенским књижевносѣима XI* (2016): 31–67.
- СБР: *Срѣски биоѣрафски речник*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СТАНКОВИЋ, Зора. Библиографија Ксеније Атанасијевић. *Филозофске сѣудије* (1970): 57–69.

*

- ATANASIJEVIĆ, Ksenija. *The metaphysical and gemoetrical doctrine of Bruno as given in his work De triplici minimo*. St.Louis: Warren H. Green, 1972.
- БНОТИВА, Zam. *Asia Mysteriosa. The Oracle of Astral Force*. Polair Publishing: London, 2012.
- ЂУРДЈЕВИЋ, Gordan. Hidden wisdom in the ill-ordered house: a short survey of occultism in Former Yugoslavia. Henrik Bogdan, Gordan Djurdjević (eds.). *Occultism in A Global Perspective*. Durham: Acumen, 2013, 79–100.
- FILLE, Mario Rene. *Un oracle kabbalistique*. Paris, 1935 (1967).
- GEYRAUD, Pierre. *Les sociétés secrètes de Paris*. Paris: Éditions Émile-Paul Frères, 1938.
- GEYRAUD, Pierre. *L 'occultisme a Paris*. Paris: Éditions Émile-Paul Frères, 1953.
- GODWIN, Joscelyn. *Arktos. The Polar Myth in Science, Symbolism and Nazi Survival*. Kempton IL: Adventures Unlimited Press, 1996.
- HAYWARD, Colum. Introduction. Asia Mysteriosa and the Polaires. У: Zam Bhotiva *Asia Mysteriosa*. Polair Publishing: London, 2012, 7–36.
- INTROVIGNE, Massimo. *Il cappello del mago. I nuovi movimenti magici. dallo spiritismo al satanismo*. Milano SugarCo edizioni, 2003.
- Iz teozofskog svijeta* I/2. mart 1938.
- Iz teozofskog svijeta* I/3, april 1938.
- Les cahiers de la Fraternité Polaire* IV 1 (1933); 2 (1933) IX/1 (1938); IX /2 (1938); IX/3–4 (1938); IX/5 (1938); IX (dernier numéro du premier cycle) (1939)
- MARQUÈS-RIVIÈRE, Jean. *L 'Inde secrète et sa magie*. Paris: Les oeuvres françaises, 1937.
- MUŽIĆ, Ivan. *Masonstvo u Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske 1989.
- ROBIN, Jean. *Hitler, l 'élu du dragon*. Paris: Guy Trédaniel éditeur, 1987.
- SAUNIER, Jean. *La Synarchie pu le vieux rêve d 'une nouvelle société*. Paris: Culture, Arts, Loisirs, 1971.
- Teozofija* I /4 (1928).
- Teozofski radnik* 13.VI 1940.
- Teozofski radnik* V (1947).
- THIMMY, René. *La magie a Paris*. Paris: Les editions de France, 1934.

Nemanja J. Radulović

POLAR FRATERNITY (LA FRATERNITÉ POLAIRE)
IN BELGRADE

Summary

Polar Fraternity (La Fraternité polaire) was occult society active in interwar Paris. Among its members were important names of French occult scene. According to some statements, as given in society's bulletin there was also branch operating in Belgrade in 1930s. However, this assertion could not be confirmed. Using archive materials, we demonstrate in this paper the existence of Belgrade group. The most important figure active in it was philosopher Ksenija Atanasijević, therefore we also pay attention to her attitude toward occultism. Ksenija and circle around her were also involved with Theosophy and Co-Freemasonry. Their interest in this overlapped with activity in feminist movement.

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
nem_radulovic@yahoo.com